

Bernstein-øjeblikket – en kontrafaktisk historie

Av FRANS GREGERSEN

Abstract

Gregersen, Frans, fg@hum.ku.dk, Professor em., Department of Nordic Studies and Linguistics, University of Copenhagen: “The Bernstein moment – a counterfactual history”. *Språk och stil* NF 34, 2024 pp. 5–30.

The paper is a written and revised version of a lecture given on the occasion of my receiving the degree of honorary doctor at Uppsala University. It deals with the history and development of sociolinguistics as a discipline and contrasts the two early paradigms competing for hegemony: The code theory by Basil Bernstein and the variationist linguistics, forged and exemplified by William Labov. The argument is simple: We would have had a different discipline if the Bernstein approach had been more successful. First, the discipline would have been more integrated into sociology and probably less into linguistics. Secondly, some of the pressing concerns as to the role of language in the educational system and the role of language in socialization in general would have been more central to the effort. This raises the question of whether the future of sociolinguistics will become more Bernsteinian.

Keywords: sociolinguistics, variationist linguistics, Basil Bernstein, William Labov.

Sociolingvistikens historie er et kontroversielt emne. Kontroversen består i at der naturligvis har været mange perioder i sprogvidenskabens historie hvor synspunkter på forholdet mellem sprog og eksterne påvirkninger har spillet en rolle uden at man af den grund har følt noget behov for at give det et disciplinnavn og udskille det fra sprogforskningen som helhed. Dette gælder særligt den historiske sociolingvistik (Laudersdorf & Salmons 2024). Så lad mig derfor fra begyndelsen slå fast at jeg her ser sociolingvistikken som den særdisciplin (også kaldet variationslingvistik) der blev grundlagt som et samlet paradigme af William Labov (f. 1927) med offentliggørelsen af disputatsen *The Social Stratification of English in New York City* (Labov 1966). Denne

Jeg er meget bevidst om at det er en helt særlig ære at blive udnævnt til æresdoktor ved Uppsala Universitet som selv har haft og stadig har så mange fremtrædende og indflydelsesrige sociolingvister. Netop derfor er jeg ekstra taknemlig for titlen. En særlig tak til promotionsvård Mats Thelander og dekan David Håkansson. Selv om hovedideen i denne artikel er den samme som i det foredrag jeg holdt d. 26. januar i Uppsala, afviger artiklen på visse punkter fra det mundtlige foredrag. Den publicerede power point (på engelsk) kan betragtes som et partitur som har muligjort en uropførelse mundtligt og nu afføder en lige så autentisk opførelse skriftligt.

<https://doi.org/10.61965/sos.v34i.34510>

Språk och stil: Tidskrift för svensk språkforskning, NF 34, 2024. ISSN: 1101-1165 E-ISSN: 2002-4010

version af sociolingvistik er amerikansk; det er imidlertid ikke den eneste version på banen i denne periode. Britiske Basil Bernstein (1924–2000) havde i en årrække (som strækker sig helt tilbage til 1958) tømret en teori sammen som under navnet *kode teorien* blev en stærk og kontroversiel kraft i sociolingvistikens udvikling fra og med slutningen af 1960'erne (Bernstein 1971, 1973). Mit ærinde i denne artikel er at modstille disse to tilgange til problemfeltet, at analysere hvorfor de blev så fremtrædende lige i denne periode, hvorfor den ene af dem sejrede, den anden forsvandt, og hvad konsekvenserne af det blev – og måske er – den dag i dag. For så vidt kan man se det som en øvelse i kontraktivistisk historieskrivning: Hvad var der sket hvis kode teorien var blevet den sejrende i kampen om feltet »sociolingvistik« (Hasan 2009 [1989] s. 380)?

Fremstillingen falder i fire hoveddele: Først skal vi have stillet skakspillet op: De hvide brikker er variationslingvistikken med den hvide ridder William Labov som bannerfører. De sorte brikker er kode teorien med den sorte fyrste Bernstein i spidsen. Dernæst skal vi have tegnet kamppladsen op: Hvorfor blev lige netop sociolingvistik et privilegeret felt i slutningen af 60'erne og hvad var det for et samfundsmæssigt væsentligt problem den gav løfter om at løse? Endelig er der en beskrivelse af hvordan det gik ved den endelige kamp og en analyse af hvilke konsekvenser det havde i form af et genbesøg af Bernsteins kode teori med nutidens viden i bagagen.

1 Variationslingvistik, dens forudsætninger og karakteristika

Jeg har beskrevet sociolingvistikens amerikanske baggrund og dens reception i de nordiske lande i mit bidrag til minnessymposiet for Bengt Nordberg (Gregersen 2023a). Jeg har beskrevet dens historie i de germansk-talende lande i Europa i mit bidrag til Oxford Research Encyclopedia om Germanic (Gregersen 2023b). Hvis jeg skal sammenfatte hvad resultaterne af disse fremstillinger er, ser det sådan her ud:

Labov lykkedes med at grundlægge hvad man i Kuhnsk forstand kan kalde et paradigme fordi han udpegede *et felt*: talesprogsvariationens sociale baggrund i byerne, demonstrerede *en metode*: analyse af større udvalgte, mere eller mindre sociologisk repræsentative, populationers brug af enkelte socio-fonetiske variable med kvantitative metoder (frekvensforekomst og signifikanstests) med opmærksomhed over for individuel variation efter stilart, og

endelig placerede begge dele i *en større sammenhæng*, nemlig sprogforandring som det centrale spørgsmål. Det sidste er emnet for den grundlæggende artikel Weinreich et al. 1968.

I analysen af talesprog byggede Labov og hans europæiske arvtagere videre på fonetiske analyser sådan som de blev foretaget af traditionelle dialektologer. I forhold til dialektologien repræsenterer Labov imidlertid et nybrud i og med at han for det første optager og analyserer tale fra mange mennesker og derfor har brug for statistik. Den anden afgørende forskel er at Labov ser på byernes sprog, i Labov 1966 endda på en etnisk og social uhyre kompleks storby, nemlig New York. Det er også interessant at dokumentationen foregår i form af optagelser sådan at materialet principielt er til rådighed for andre forskeres gennemlytning og kontrol. Materialet foreligger i permanent form nøjagtig som skriftlige data. I de fleste tilfælde blev optagelserne faktisk skrevet ud for at foreligge både som skrift og som tale.

I den europæiske reception af variationslingvistikken er et vigtigt resultat af analysen at variationslingvistikken efterhånden gled ind i et større felt af empirisk sprogbrugsforskning bestående af diskursanalyse, herunder kritisk diskursanalyse, konversationsanalyse og sidst men ikke mindst forskellige former for kvalitative sprogbrugsanalyser som måske bedst kan samles i begrebet *etnografisk lingvistik*. Og endnu vigtigere: Variationslingvistikken blev gradvist en mindre vigtig del af dette større felt af sprogbrugsanalyser som kun i en bestemt optik kan kaldes sociolingvistik.

I begyndelsen var båndoptageren som nævnt det vigtigste hjælpemiddel men efterhånden som teknologien udviklede sig har dels video-optagelser, dels den langt større elektroniske lagringskapacitet medført at vi nu er trådt ind i korpus-epoken, en epoke hvor den empiriske sprogforskning har hidtil ukendte datamængder til rådighed. Det gælder også for den historisk orienterede sprogforskning at digitalisering af kilder er så omfattende nu at data-fattigdom er et overstået stadium. Fra nu af er det ikke længere data der savnes men metoder til at integrere dem og at behandle dem med et fastholdt perspektiv i forhold til tidligere tiders sprogforskning. Dette rejser en teoretisk udfordring til feltet, fordi kun en teoretisk baseret tilgang kan prioritere mellem forskningsspørgsmål og udpege dem der lader sig besvare med de foreliggende data.

2 Basil Bernsteins kodeteori

Med Basil Bernstein har vi at gøre med en forsker med en helt anden baggrund end Labov. Bernstein var uddannelsesforsker, blev den første professor i uddannelsessociologi på University of London og havde altså et system eller en institution som »sit» problemfelt – og ikke sprog. Hans argument udvikler sig som en gradvis udfolden af en kerneidé som er at den måde klasser kommunikerer på har en betydning for den måde de møder skolen på og at det så i sin tur har konsekvenser for klassernes selvreproduktion. Og den måde klasserne kommunikerer på er relateret til deres materielle livssituation og deres kultur. Det fanges alt sammen i begrebet socialisation og i begrebet kode.

Socialisation er et forskningsfelt som har som sin grundlæggende problemstilling hvordan sociale strukturer bliver til psykologiske, altså hvordan samfundets opdeling i klasser med deraf følgende interesser og perspektiv på verden i løbet af opdragelsen i familien bliver videreført til børn sådan at de møder den fælles socialisering i uddannelsessystemet med et perspektiv der allerede er indstillet. Feltets udfordringer kan nemt sammenfattes under overskrifterne determinisme og voluntarisme. I den ene ende har vi argumenter der gnidningsfrit overfører klassesdelings realitet til børn og fastholder dem i den klasse de er født ind i. I den anden ende har vi en tilgang som hævder at alle vælger frit og at det derfor er den enkeltes frie valg der medfører at klasserne i klassesamfundene reproducerer sig selv. Begge ekstremer er naturligvis helt uholdbare men det er en vigtig udfordring at undgå dem samtidig med at man faktisk afdækker hvordan socialisationen foregår. Her foreslog Bernstein altså kernebegrebet *kode*.

Kodebegrebet blev oprindelig skabt for at gøre rede for forskelle i socialisationen i familier, sprogbrugsforskelle som var indikative for klasseforskelle i opfattelsen af hvad opdragelse var og var godt for. Det betød at Bernstein, som ikke havde nogen videre sprogvidenskabelig baggrund, samlede en række karakteristika som i det væsentligste lå på det syntaktiske niveau. Det var hele tiden meningen at koderne skulle kunne generaliseres så de på baggrund af sproglige overfladekarakteristika kunne bruges til at koncipere opdragelse som sådan.

Det viste sig at være et halsbrækkende foretagende og en større revision blev sat i gang. Faktisk kan man sige at Bernstein var et særtilfælde af en særlig slags forskning hvor forskeren nærmest skriver på den samme artikel eller i hvert fald adresserer den samme problemstilling blot i stadig præcisere detaljer. Blot havde Bernsteins indsats den særlige karakter at hans teori blev mere

og mere abstrakt netop fordi den efterhånden skulle kunne rumme socialisation som helhed, dvs. socialisationen ikke bare i familien men også i skolen og i kammeratskabsgruppen.

Det betød at nye dikotomier kom til, i teorien om pædagogik først og fremmest et skel mellem klassifikation og rammesætning (*framing*) som blev vældig effektivt til at beskrive såkaldt usynlig pædagogik, dvs. pædagogik hvor magtforholdet til at bestemme hvad der var legitimt og hvordan det blev gjort legitimt var mere usynligt for deltagerne men ikke derfor mindre virkeligt og indgribende, end der hvor enhver kunne se og få eksplicit meddelelse om klassifikation og rammesætning som i den traditionelle pædagogik.

Da Bernstein besøgte det dengang meget nye og meget progressive universitet Roskilde Universitetscenter, vakte det megen munterhed og stor genkendelse da han beskrev bygningernes fællestoiletter (dvs. fælles for de to køn som dengang blev set som de eneste) som et stjerneeksempel på svag klassifikation. Da de integrerede basisuddannelser var et lige så oplagt eksempel på svag klassifikation og dermed på en usynlig pædagogik var sammenhængen mellem de materielle rammer og den pædagogiske praksis demonstreret *ad oculos*.

Efterhånden blev det klarere og klarere at Bernsteins teori havde forladt sprogforskningen og overlod udfyldningen af kodebegrebet til M.A.K. Halliday og Ruqaiya Hasan som hver på sin måde tilbød en allerede udarbejdet teori-dannelse til integrationen og udarbejdede velkomne udbygninger af samme for at imødekomme kodeteoriens krav.

3 Videnskabshistorisk ekskurs

Hvordan forandrer videnskaben sig? Der er meget kort sagt to muligheder: Enten forandrer videnskaben sig af sig selv. Videnskabens egenlogik genererer fremskridt når gamle problemstillinger anses for udtømt og nye problemstillinger derfor presser sig på. Det kalder man det internalistiske synspunkt, videnskaben anskues som et selvberørende system. For sprogforskere er det oplagt at sammenligne med strukturalismens opfattelse af sprog som systemer med en egenlogik som også styrer sprogudviklingen.

Den anden mulighed er at videnskaben er svar på samfundsmæssige udfordringer. Når et givet samfund har brug for svar på spørgsmål om hvordan man f.eks. udvinder metaller, ja så kommer videnskaben før eller siden med et svar. Det kalder man det eksternalistiske synspunkt. Synspunktet har ofte

været knyttet til marxismen. For sprogforskere er det oplagt at tænke på en anti-autonom sociolingvistik. Samtidig er det dog værd at gøre opmærksom på at en bestemt – temmelig stærk – især britisk tradition fra Henry Sweet til Daniel Jones erklærer at sprogforskningen netop skal være til nytte: Hvis ikke sprogforskerne kan bidrage til at skabe rationelle ortografier (og dermed bedre skrive- og læseundervisning) eller bedre sprogundervisning både i moders-målet og fremmedsprog, så er sprogforskningen ikke noget værd. Det er på samme måde et ofte overset fænomen at de store sammenlignende sprogforskere Jacob Grimm og Rasmus Rask begge var optaget af ortografi og bedre undervisning.

Nu er hele humlen – eller *summan av kardemumman* – at de to synspunkter må og skal forenes så man ser på begge sider, både den interne udvikling af (sprog-)videnskaben og de eksterne efterspørgsler på svar fra videnskaben i forhold til brændende spørgsmål. Sociolingvistikken i 1960'erne og 1970'erne er et oplagt casestudie. Den eksterne efterspørgsel var koncentreret i begrebet *educability*, dvs. spørgsmålet om hvordan uddannelsessystemet kunne blive udnyttet til at skabe en ny veluddannet arbejderklasse.

Spørgsmålet skal ses på baggrund af den forskning som er krystalliseret i Paul Willis' (1978) *Learning to Labour*¹ hvor han viser at hele den måde arbejderklassens interesser i skolesystemet organiseres på, fører frem til afvisning af uddannelse som fremmed og uattraktiv for børn af arbejderklassen; ikke bare fordi den kræver evner og færdigheder de ikke sætter pris på men i lige så høj grad fordi den fremmer en personlighedstype som arbejderklassebørnene tager aktivt afstand fra: bogormen, dengsen, den artige dreng der aldrig overskrider grænser og ikke er seksuelt udfarende. (Willis interviewer kun drenge.) Så hvordan får man et uddannelsessystem til at uddanne børn fra arbejderklassen når industriarbejderens kultur strider imod hele grundlaget for uddannelse? Og baggrunden for spørgsmålet var at den globale arbejdsdeling krævede en uddannet arbejderklasse i de højtindustrialiserede lande fordi automatisering og *post production* blev langt vigtigere end rå arbejdsstyrke i genopbygningen af især de vesteuropæiske landes industrier i efterkrigstiden. Efterspørgslen på arbejdskraft og især veluddannet arbejdskraft steg til uanede højder.

I USA blev spørgsmålet om *educability* stillet helt anderledes end i Storbritanien i kraft af racespørgsmålet. Det store spørgsmål var om man kunne uddanne de afrikanske amerikanere til at blive integreret i samfundet på lige

¹ Diskussionen om Paul Willis' bog kan f.eks. følges i den store grundige, og ret kritiske, artikel af McGrew (2011).

fod med alle andre etniciteter. Etnicitet spillede derimod ikke nær den samme rolle i datidens England, Irland og Skotland. Og slet ikke den rolle den gør nu, hvor de to engelsktalende stormagter ligner hinanden langt mere lige på dette punkt, hvad der for øvrigt gør sammenlignende studier meget mere oplagte nu.

Periodens økonomiske vækst illustreres bedst af tabel 1, efter Crafts and Tonniolo (1996 s. 2).

Tabel 1. Økonomisk vækst.

Periode	Realløn	Befolkning	Realløn pr. indbygger	Realløn BNP pr. persontime
1890–1992	2,5	0,6	1,9	2,6
1890–1913	2,6	0,8	1,7	1,6
1913–1950	1,4	0,5	1,0	1,9
1950–1973	4,6	0,7	3,8	4,7
1973–1992	2,0	0,3	1,7	2,7

Det fremgår af tabel 1 at netop denne periode (perioden fra 1950 til 1973, fremhævet med fed i tabellen) fremviser en hidtil ukendt økonomisk vækst både for den enkelte og for aflønningen af den indsats vedkommende yder. Befolkningen steg ganske vist, men ikke afgørende mere end i andre perioder. Men reallønnen steg voldsomt og lønnen pr. time steg endnu mere. Det er ikke nødvendigvis et argument for at lige præcis uddannelsessystemet får nye opgaver eller for at sammenhængen mellem produktivitet og økonomisk vækst er sådan som det forudsættes her. Til gengæld viser det at perioden adskiller sig fra både perioderne før og perioden efter. Og det er vigtigt. Det var en særlig tid; den satte særlige problemer på dagsordenen og blandt dem var uddannelsessystemernes effektivitet med hensyn til den del af befolkningen som slet ikke var blevet eller kun var blevet mangelfuldt uddannet, central. Det var også den periode hvor universitetsuddannelser for første gang blev masseuddannelser.

Alt dette betyder at der er en ekstern efterspørgsel efter løsninger på bestemte befolkningsgruppers *educability*: Hvorfor er de førhen slet ikke blevet eller kun blevet mangelfuldt uddannet?

Svarene adskilte de to hovedpersoner: Labov og de antropologisk orienterede amerikanere svarede at det skyldtes racediskrimination i indstillingen til de afrikanske amerikaneres modtagelighed for uddannelse i almindelighed og lokaliserede en vigtig del af den i vurderingen af det afrikansk-amerikanske sprogsystem i særdeleshed. Bernsteins svar var af en helt anden karakter. Det

var først og fremmest teoretisk og det gav anledning til voldsomme misforståelser:

I Bernsteins tidlige teori skelnes mellem to koder, den restringerede kode og den elaborerede. Den restringerede kode er en nærhedskode hvor fælles viden aldrig bliver ekspliciteret og hvor en vigtig funktion er bekræftelse af et forud eksisterende socialt bånd, lidt i stil med Bronislaw Malinowskis *phatic communion*.

Den elaborerede kode er af en helt anden karakter. Den ekspliciterer. Den ekspliciterer bevæggrunde og motiver, den afvejer dem i forhold til krav og mål og den er således velegnet til akademiske diskussioner.

Nu var påstanden så at de to koder var asymmetrisk fordelt i den primære socialisation sådan at arbejderklassen orienterede sig mod den restringerede kode mens middelklassen havde adgang til begge koder. Da skolen af indlysende grunde benytter en kode som ligger tættere på den elaborerede end den restringerede, skal arbejderklassens børn lære både den kode hvori skolen formidler indsigter til dem og den de skal formidle deres indsigter i – og selve indsigterne – mens middelklassens børn allerede kan koden og kan nøjes med at skulle formulere deres indsigter.

Denne fordeling hvor middelklassen har adgang til begge koder blev ganske ofte misforstået og forgrovet til at arbejderklassens børn talte restringeret og middelklassens elaboreret og at vi her havde grunden til de skævheder i uddannelselighed som gang på gang blev konstateret i den uddannelsessociologiske litteratur. Dermed nærmede vi os ikke bare parodien på Bernstein, men også en komplet determinisme i den ovenfor skitserede forstand. Intet kunne gøres, for man kunne jo ikke forandre arbejderklassen til middelklasse (det viste sig så at det kunne man lige præcis, men det er en helt anden og langt senere historie som har at gøre med den globale arbejdsdeling).

4 Konfrontationen mellem de to slags sociolingvistik

Der er ingen tvivl om hvad resultatet blev: Bernsteins kodeteori blev forkastet som central sociolingvistisk teori. Det betød at Bernstein trak sig planmæssigt tilbage til uddannelsessociologien og nærmest forlod sprogvidenskaben. Hvordan det gik til havde tilsyneladende netop med forskellen mellem USA og England at gøre. I England behandlede man problemstillingen som en sociologisk problemstilling: Klasse var det centrale teoretiske begreb og marxismens

konflikt-orienterede samfundsopfattelse var alment accepteret som en tanke-ramme.

I USA var etnicitet den centrale problemstilling – og det var der selvfølgelig en baggrund for (Gregersen 1980). I en langt senere kritisk artikel om kompensatorisk uddannelse skriver Beatty (2012 s. 2):

The intervention programs I examine provided enrichment primarily for black children. In fact, as journalist Fred Powledge, author of a 1976 book on the Institute for Developmental Studies, wrote, the »disadvantaged child» often »automatically» meant »the black child».

Så i stedet for at se de manglende fordele for børn af afrikansk-amerikanere i et konfliktperspektiv, dvs. som en del af klassesamfundets undertrykkelse,² blev det set som et moralsk anliggende hvor undertrykkelse (nemlig racediskrimination) simpelthen var forkert og skulle forkastes. Hertil kom at der blandt amerikanske humanister og særlig lingvister herskede (og hersker?) en hårdt tilkæmpet kulturrelativisme som var baseret på massiv afstandtagen til de tidligere opfattelser af de amerikanske indfødte indianeres sprog som primitive. Det blev set som en af de helt store og grundfæstede videnskabelige landvin-dinger at de amerikanske indfødte indianeres sprog var nøjagtig lige så kom-plicerede og i stand til at udtrykke præcis lige så meget som alle andre sprog. Denne tankegang blev nu overført på de afrikanske amerikaneres måde at tale engelsk på og det blev vist – ikke mindst i den centrale artikel af Labov *The Logic of Non-Standard English* (1972 [1969]) – at det var den hvide middel-klasses fordomme om denne sprogform der var problemets rod.

Bernstein (1997 s. 47) kommenterede denne situation i et tilbageblik hvor han bl.a. skriver:

Indeed the theory [of codes] became a means of bestowing ideological purity on those who denounced it. I was, at the time essential to this intellectual field, for I had created almost single-handed a focus for the field's ritual cleansing.

Den rituelle renselse foregik ved at de amerikanske lingvister opfattede kode-teorien som deterministisk; den forudsagde blot at etnicitet (som kodeteorien faktisk ikke udtalte sig om) var skæbne, nemlig den skæbne at mangle det

² Beatty 2012 dokumenterer flere gange at der i den lange forhistorie før den såkaldte kompensatoriske undervisning blev sat i søen under Lyndon B. Johnson i midten af 1960'erne er forskning som viser at klasse er vigtigere end etnicitet men den samfundsmæssige udvikling satte etnicitet i centrum og ikke klassekampen.

der var afgørende for uddannelsessucces. Det blev helt almindeligt at angribe Bernsteins såkaldte deficit-teori³ og i stedet sværge til den progressive differens-teori. Jeg skal komme tilbage til denne strategi i næste sektion.

4.1 Bernsteins kritik af Labovs The Logic of Non-Standard English

I forlængelse af en analyse af hvordan han blev marginaliseret i sociolingvistikken, gik Bernstein nærmere ind på den artikel af Labov som især rekrutterede tilhængere til differensteorien. Det er værd her først at bemærke at Labov tilsyneladende selv har været helt klar over at de amerikanske psykologer (med Carl Bereiter i spidsen) som stod for deficit-teorien, faktisk havde fejltolket og forgrovet Bernstein. Det fremgår af en interessant note:

An examination of the examples which Bereiter gives, and his program, shows that his approach represents a misinterpretation of Bernstein's conception of the restricted code, and a profound misunderstanding of the nature of language. (Labov 1968 s. 47)

Men læg vel mærke til formuleringen. Det er en misforståelse af Bernstein men en fundamental misforståelse af hvad sprog er. Så lad os kort slå følge med Bernstein for at se hvad han har at sige om Labovs The Logic of Non-Standard English.

»Forkundskaber ere» som H.C. Andersen siger »nyttige» og her er der tale om to: Den berømte artikel handler om logik, dvs. om tankeformer som de afspejler sig i tale og særligt om det sprog der tales af de afrikanske amerikanere: *Non-Standard English*. For at holde etnicitet konstant kontrasteres dels to voksne talere begge med den samme etnicitet, dels en afrikansk-amerikansk dreng i to forskellige situationer.

Retorisk er der ingen tvivl, det er et mesterværk Labov har begået. Videnskabeligt set er retorikkens triumf bygget på at vi indser at middelklassens måde at formulere sig på kan være langsommelig, omstændelig og svævende mens 'underklassen' kan formulere sig prægnant og præcist.⁴ Det er der ikke noget sært i; det sære er at vi bliver forført til at tro at sådan er det hele vejen,

³ Og diskussionen fortsætter. Se Jones 2013 og deri citeret litteratur.

⁴ Her gør Bernstein så opmærksom på at den stakkels middelklassetaler skal svare på et i sig selv svævende og omstændeligt spørgsmål hvad der ikke gælder for den anden taler.

og implicit at der så ikke er noget problem i samfundsstrukturens gennemslag i skolens selektion men kun hos os selv. For hvad betyder det at vi ser en middelklassetaler der væver og en underklassetaler der er levende og præcis? Det betyder for det første at vi som middelklasselæsere bliver overbevist om at vi har været fulde af fordomme over for personer der taler som hovedpersonen i fremstillingen – og skammer os. Og for det andet – mere implicit – at hvis blot hvide lærere (og afrikanske amerikanere i samme profession må vi gå ud fra) vidste at de afrikanske amerikaneres sprog er helt logisk og lige så velegnet til at tænke i og med som standardsproget, ja så ville problemerne med skolens selektion forsvinde. Det er den ideologikritiske del af analysen og den påpeger passende lavmælt at kodeteorien er blevet beskyldt for at være normativ, at sætte den elaborerede kode højere end den restringerede. I Labovs artikel er der lige så meget normativitet, fordelingen er blot omvendt.

Den tekniske del af analysen består ganske simpelt i at påpege at den første del af artiklen, som effektivt modstiller en tavs afrikansk-amerikansk dreng i en interviewsituation med den samme dreng som ivrigt talende i en situation med en anden interviewer og en kammerat, i vidt omfang skyldes at den anden interviewer griber meget aktivt ind i situationen på en måde den første af forskellige grunde var forhindret i; den vigtigste af disse grunde er sammenlignelighed. Det der ser så overbevisende ud skyldes altså ikke hovedsagelig den fåmælte drengs omvendelse til talende men nok så meget at han bliver talende fordi han er anbragt mellem to talende andre.

Det vigtigste at være opmærksom på er at Labovs artikel havde en overvældende effekt fordi der faktisk var en række fordomme om de afrikanske amerikaneres sprog. Dem der med store forhåbninger om at kunne gøre noget godt for de afrikanske amerikaneres børn havde kastet sig ud i at forbedre børnenes sprog vidste intet om deres sprog. De troede det var en korrumperet udgave af deres eget, præcis som det i Danmark tidligere var opfattelsen af bøndernes dialekter at de var en korrumperet udgave af det sprog der blev talt i byerne. Historisk set kan Labovs artikel ikke overvurderes som et indlæg i den sproglige ideologiske debat. Den flyttede virkelig noget.

4.2 Kritik af kodebegrebets sproglige indhold

Grunden til at mange af os publicerede vores kritik af Bernsteins teori (Gregersen 1974) var imidlertid ikke at den var deterministisk men at vi var meget

utilfredse med det sprogvidenskabelige indhold i selve kodebegrebet. Det kræver en lidt længere udredning.

Bernsteins tidlige teori havde i tilslutning til tidligere forskning i klassespecifik socialisation primært *familien* i fokus.⁵ Det er ved at opsøge forudsætningerne for den socialisation der sker i skolen og dennes klassespecifikke natur, Bernstein håber at forklare *educability* som en del af det større problem om hvorfor og hvordan et klassesamfund reproducerer sig selv gennem individers frie valg. Det særlige ved Bernsteins kodeteori er imidlertid at det i eminent grad er en teori. Den er et stort tankearbejde som forbinder forskellige indsigter og datapunkter i den hidtidige forskning men det er meget lidt empiri Bernstein i begyndelsen selv præsenterer. Og den han faktisk præsenterer er sprogvidenskabeligt set så ufyldestgørende at det førte til kritik og afvisninger på stribe.

Da Ruqaiya Hasan – delvis i samarbejde med Carmel Cloran – så faktisk gennemførte en omfattende undersøgelse af socialisation i familier med det særlige fokus at se på den sproglige side skete det så lang tid efter at sociolinguistikken for længst var draget videre til andre jagtmarker. Det er et stærkt vidnesbyrd om Bernsteins mærkværdige usamtidighed at han først ret sent er blevet taget alvorligt nok til at man har undersøgt hans teorier empirisk. Jeg skal nedenfor komme tilbage til nogle af disse undersøgelser og her nøjes med at hævde at Bernsteins manglende sproglige fundering viste sig som en enorm udfordring for dem der ville tage kodeteorien alvorligt.

I løbet af Projekt Skolesprog (1974–1978) gennemførte Elisabeth Engberg-Pedersen en storstilet gennemprøvning af om man hos børn i danske skoler kunne finde sprogformer der på nogen måde kunne henføres til den forskel som Bernstein havde foreslået som typisk for de to koder. Resultatet var negativt (Projekt Skolesprog 1979 s. 142):

Vi kan derfor ikke bekræfte Bernsteins analyse af kodeforskelle. Tværtimod må vi konkludere:

1. at de afhængige variable er lingvistisk yderst uklare,
2. at resultaterne af de variable der lader sig afgrænse sandsynligvis er afhængige af hvor meget forsøgspersonerne siger selv om variablene udregnes forholds-mæssigt,

⁵ Bernstein nævner ikke selv Bott 1957 men han må have læst den; den var ekstremt kendt i samtiden (Savage 2008). Han refererer til Vygotsky og Sapir/Whorf samt i høj grad til Durkheim.

3. at kønsforskellen ser ud til at betyde lige så meget (eller mere) for grammatiske mål som forskellen i social baggrund, og
4. at den væsentligste forskel mellem AL-børn [arbejderklasse-børn, FG] og ML-børn [mellemlagsbørn, FG] og mellem piger og drenge i klasseværelset efter disse opgørelser er: *AL-børnene og pigerne siger mindre end henholdsvis ML-børnene og drengene.*

Man kan konkludere at Bernstein måske havde ret teoretisk set, men at han i hvert fald ikke havde anvist en empirisk basis der kunne give kodebegrebet andet end teoretisk relevans. I den næste fase af teoriens liv blev det så mere almindeligt at henvise til Systemisk Funktionel Lingvistik (SFL) som den lingvistiske teori der kunne være kompatibel med den sociologiske kodeteori (se nedenfor).

5 Hvad det betød for sociolingvistikens udvikling

Det er denne artikels centrale påstand at det faktisk betød noget at Bernsteins kodeteori (forsimplet og forfalsket) blev identificeret som en deficit-teori og derfor planmæssigt og af gode grunde forkastet af det man meget bredt kan kalde studenterbevægelsen. Det medførte som nævnt at Bernstein trak sig tilbage til uddannelsessociologien hvor han så ovenikøbet blev både delvis overhalet af og delvis inkorporeret som en underafdeling af Bourdieus teori. Men for sociolingvistikken indebar det at sociologien ikke længere blev den naturlige videnskab at referere til og at bidrage til. Det er der faktisk flere grunde til:

Siden efterkrigstidens økonomiske integration af Vesteuropa i den amerikanske økonomi er også de vesteuropæiske akademiske kredse blevet underlagt et amerikansk hegemoni hvad angår prestige for de forskellige former for videnskab, tidsskrifter og indsigter. Det viser sig bl.a. ved at den stærke antropologiske dominans i den amerikanske kultur har bredt sig til sprogforskningen i form af forskellige etnografiske kvalitative forskningstilgange. Misforstå mig ikke her: Jeg er stor tilhænger af kvalitativ forskning og finder på ingen måde at man på denne måde frembringer kun lokal viden.

Men se nu på den anden side af mønten: De kvantitative metoder har nemlig sejret i mindst lige så høj grad på et andet område som har nok så stor impact: Jeg tænker på den empiriske udforskning af store datamængder som i form af datalingvistik og datalogi har gået sin sejrsgang gennem hele akademiet. Det centrale er her at de to former for sprogforskning drives og tilsyneladende

trives hver for sig og ikke har noget fælles projekt. Min pointe er simpelthen at sprogforskningen og især sociolingvistikken er i færd med at blive splittet op i en empirisk stærk, kvantitativ og efterhånden stærkt matematiseret, korpuslingvistik og en teoretisk interessant men utilstrækkeligt generaliserbar kvalitativ etnografisk lingvistik. Det utilstrækkelige kommer netop frem ved at jeg savner undersøgelser som adresserer hvordan undertrykkelsen i et klasse-samfund kommer til udtryk rent sprogligt. Dette savn går efter min analyse tilbage til benægtelsen af undertrykkelse som ligger indlejret i kulturelrelativismen. Det er ganske enkelt umuligt at formulere problemstillingen som andet end moralsk – og så er kampen tabt på forhånd.

Dette kan også formuleres meget mere intradisciplinært. Da Ralph Fasold skrev sit lærebogssystem i sociolingvistik skelnede han som så mange andre mellem *The sociolinguistics of Language* (Fasold 1990) og *The Sociolinguistics of Society* (Fasold 1984). De to former for sociolingvistik som også kaldes henholdsvis mikro- og makrosociolingvistik hænger imidlertid sammen som ærtehal og at skille dem ad gør det mystisk hvad multilingualisme på samfundsniveau har at gøre med kodeskift i interaktion mellem talere for nu at tage et oplagt eksempel. Det er min påstand at det er nøjagtig de samme kræfter der er på spil på samfundsniveau som i interaktionen. I det mindste er det det man må tage som udgangspunkt.

En tredje måde at gennemspille det her tema på er at se på forholdet mellem lingvistik og sociolingvistik. Grunden til at vi var så kritiske over for Bernsteins kodebegreb var at det lingvistisk set var simplistisk. Men pointen er at det ret hurtigt stod klart at der faktisk var en sofistikeret sprogvidenskabelig teori til rådighed som dels var kompatibel med Bernsteins kodeteori, dels rummede alle de redskaber der skulle til for at analysere sprog ud fra et ikke-autonomt perspektiv uden at give afkald på strukturelle indsigter. Jeg taler naturligvis om M.A.K. Hallidays og Ruqaiya Hasans indsats for at opbygge en systemisk-funktionel teori (se især Halliday 1985 og Hasan 2009 [2004]). Det egentlige mysterium er hvordan det lykkedes at fortrænge SFL fra at spille den rolle i sociolingvistikken som den var skræddersyet til. Måske har det med noget så simpelt som USA's lovgivning at gøre. Halliday var blevet tilbudt et job i USA men skulle i forbindelse med indrejse sværge på at han ikke havde været medlem af noget kommunistparti nogensinde og det hverken ville eller kunne han. Han landede så efter noget tid (i 1976) i Australien som længe var perifer i forhold til sprogforskningens udvikling.

6 Bernsteins kodeteori genbesøgt: tre nedslag

I *Handbook of Language Socialization* (Duranti, Ochs og Schieffelin 2012) er der ikke nogen henvisning til Basil Bernstein på de i alt over sekshundrede sider og heller ikke nogen til hverken Ruqaiya Hasan eller M.A.K. Halliday (men en hel del til Bourdieu). Det giver anledning til at reflektere over den kulturelle glemsomhed eller ligefrem udrensning som har præget sociolingvistikken – især i behandlingen af Basil Bernsteins indsats. For at imødegå denne udslætning af den fælles hukommelse kommer her tre nedslag i hvordan Bernsteins teori kan genoplives med brug af nyere forskning der ikke bare er kompatibel med kodeteorien men faktisk løser nogle af dens grundlæggende problemer.

6.1 Race eller klasse?

I 2002 publicerede Annette Lareau en artikel som byggede på omfattende etnografisk feltarbejde med både observation og interviews og som skulle besvare det afgørende spørgsmål for kodeteoriens skæbne i USA nemlig om man kunne finde samme orientering i familier der adskilte sig rent klassemæssigt uafhængigt af om familien var en afrikansk-amerikansk familie eller en familie af den dominerende hvide henholdsvis middel- og arbejderklasse. Lareau havde karakteristisk sværere ved at finde hvide fattige familier end sorte men det lykkedes hende at finde en del sorte middelklassefamilier, i hvert fald nok til at hun kunne besvare det helt overordnede spørgsmål ganske klart: Det er klasse der er den afgørende variabel, ikke race (etnicitet):

The role of race in children's daily lives was less powerful than I had expected. The middle-class black children's parents were alert to the potential effects of institutional discrimination on their children. Middle-class black parents also took steps to help their children develop a positive racial identity. Still, in terms of how children spend their time, the way parents use language and discipline in the home, the nature of the families' social connections, and the strategies used for intervening in institutions, white and black middle-class parents engaged in very similar, often identical, practices with their children. A similar pattern was observed in white and black working-class homes as well as in white and black poor families. Thus my data indicate that on the childrearing dynamics studied here, compared with social class, race was less important in children's daily lives. (Lareau 2002 s. 773)

Lareau viser ikke bare at der er en konsistent og gennemgående forskel mellem arbejderklasse og middelklasse og at den er langt større end den mellem etniciteter, hun går også et skridt videre og viser at middelklassens måde at tilrettelægge individualiseret socialisation på skaber en følelse af ligeværd og *entitlement* (berettigelse; jeg er berettiget til særbehandling) hos middelklassens børns arbejderklassens opdragelsessystem på præcis modsat måde skaber angst og usikkerhed hos børnene over for det større system af institutioner (men til gengæld et voldsomt stærkt netværk af den umiddelbare familie).

Nu kunne man jo så sige *better late than never* og så efterfølgende spørge undrende hvorfor dette ikke var en del af konteksten for Bernstein-receptionen i USA? Svaret er ganske simpelt: I løbet af den periode der er forløbet siden Bernstein kom til USA lige før Head Start-programmerne i midten af 1960'erne og til slutningen af 1990'erne hvor Lareau indsamlede sit materiale, altså i løbet af 30 år, er det lykkedes at forbedre integrationen så der overhovedet er en repræsentativ sort middelklasse at undersøge. Det var der ikke dengang.

6.2 Hvordan tilegner børn sig kontekstfrie ytringer (elaboreret kode)?

En måde at formulere den elaborerede kodes overordnede karakteristika på er ved at bruge dikotomien (relativt) kontekstindlejret over for (relativt) kontekstfrit sprog. I et samlebind tilegnet mindet om Bernstein skrev Ruqaiya Hasan en brilliant lille artikel om hvordan det sidste tilegnes. Pointerne fra denne artikel skal danne overgang til den mere overordnede gennemgang af Hasans væsentligste bidrag i næste afsnit.

Det problem Hasan behandler er helt specifikt nemlig hvordan børn tilegner sig relativt kontekstfrit sprog men karakteristisk for Hasans forskerpersonlighed skal vejen til at løse problemet tegnes helt præcist op. Der er en omhyggelighed i Ruqaiya Hasans *écriture* som delvis skyldtes at hun ikke ville misforstås (hun var en polemisk natur men forbandt det med en grundighed og dybde som i sig selv krævede plads, en plads hun ofte ikke fik).

Den sprogform vi er ude efter er den hvor vi bevæger os væk fra den umiddelbare sanselige og sansbare kontekst op til et niveau som rummer generaliseringer og abstraktioner som kun kan foregå i sproget. Hasan knytter her an til Vygotsky-traditionens forkærlighed for begrebsdannelse som baggrund for indsigt.

Indledningsvis slår Hasan fast at alt er kontekstindlejret, altså også den sprogform der er relativt løsnet fra enhver kontekst. Derefter tager hun udgangspunkt

i en dialog mellem en lille familie bestående af en datter og en mor som sidder i haven, ser en fremmed kat komme ind i deres synsfelt og lige pludselig kommer til at diskutere eksistentielle problemer. Carol, datteren som er 3½ år gammel, spørger »Mum, do pussy-cats die when people die?». Moderen misforstår (efter min bedste mening) spørgsmålet eller forstår det ikke for hun svarer ikke bare »Nej, katte dør ikke blot fordi dem der passer dem/har dem dør» men beder om at få spørgsmålet gentaget: »Do pussy-cats what, love?». Det får hun så og svarer med det generelle udsagn: »Well, pussy-cats die when their time comes». Lad os kort standse op her: Udsagnet rummer dels en generisk brug af pluralis: *pussy-cats* dvs. alle katte og en helt anden abstrakt generalisering i frasen »when their time comes». Imidlertid er det ikke der Carol griber fat men om dette gælder alle dyr (hunde f.eks.). Det får hun bekræftet og går så videre til frugt. Moderen svarer at frugt også dør om end »in a different sort of way». *Hvordan* spørger Carol og moderen peger så på det træ de sidder under, hvordan frugten på træet er grøn mens den der ligger nede på jorden er helt gul og smadret. Det kalder man at den er »gone bad» – og det er altså en slags død.

Denne lille instruktive samtale er præcis det, et eksempel på at et barn på 3½ år af egen drift får ny viden ved hjælp af en dialog med en omsorgsfuld voksen som tilrettelægger stoffet så det rummer henvisning til konkret sanselig virkelighed for at gøre tilegnelsen af den usanselige verden af generalisationer mulig. Det der er problemet, er altså løst: Hvordan opstår den diskurs der fører til indlæring i den primære socialisation i familien. Dermed er vi på sporet af det middelklassens livsomstændigheder og diskursive beredskab *kan* (men ikke – absolut ikke – altid gør): Det er i uformelle situationer der er åbne nok (i Bernsteins terminologi »svagt klassificerede») til at rumme dels sanselige iagttagelser (katten der kommer ind i haven) og en voksen der er indstillet på, og har tid til og overskud til, at gribe den undren der uvægerlig kommer fra tid til anden i børns liv for at tilfredsstille deres vidensbegær og endelig tager sig tid til at tilrettelægge svarene så de kan forstås. Det betyder til gengæld at et nyt problem opstår.

Det har altid været et problem at sandsynliggøre at arbejderklassens fokus på at opføre sig ordentligt og gøre hvad den voksne siger ikke skulle give en fordel for de børn der skal skolificeres. Og omvendt at middelklassens individualistiske og stærkt tidsforbrugende opdragelsesform ikke skulle give problemer når de små poder kommer ind i klasser med 25 andre. Her er Hasans svar at klasseværelsets logik sætter sig igennem i den ensretning af de begyndende elever til at modtage kollektive beskeder som sker (eller ikke sker og dermed giver anledning til problemer) i løbet af den allerførste skoletid. Og her har

arbejderklasseopdragede børn en fordel. Men så snart der bliver tale om at udnytte kontekstindlejrede ytringer til at gå videre til abstraktioner og generalisationer kommer middelklassens opdragelsesform til nytte.

Den sidste pointe vi kan hente fra denne lille hårde perle af en artikel er at den åbner for en kritik af skolesystemet som har ligget indlejret i kodeteorien. Det drejer sig om overgangen fra middelklassens *one-o-one* til massekommunikationen i den institutionaliserede skole. I virkeligheden ligger der i middelklassens opdragelsesform i kim en logisk fortsættelse inden for en libertær skoleform med selvstyrende individer på lilleskoler uden fast skema sådan som den blev prototypisk praktiseret på A.S. Neills Summerhill-skole (Neill 1962). At masseskolen undertrykker og ensretter individers vidensbegær er en skjult pointe som kommer smukt frem i den afsluttende salut: »it seems very unlikely that schools provide the best environment for learning» (Hasan 2001 s. 74).

6.3 Semantisk variation: Ruqaiya Hasans indsats

Et af de kritikpunkter som var mest oplagt at fremføre i sin tid mod Bernsteins kodeteori var at der var et alvorligt misforhold imellem det sproglige niveau teorien arbejdede på og de alvorlige konsekvenser i retning af bevidsthedsdannelse som måtte indgå for overhovedet at kunne indløse kodeteoriens centrale påstande. Klassers selvreproduktion består blandt andet i at klassernes medlemmer opfatter verden forskelligt og derfor træffer forskellige valg. Men Bernsteins kodeteori var – i hvert fald i den tidlige udformning som Elisabeth Engberg-Pedersen efterprøvede i forbindelse med Projekt Skolesprog – formuleret på et syntaktisk niveau og netop ikke et semantisk. Det blev der efterhånden rådet bod på men det var først i kraft af Ruqaiya Hasans indsats at den semantiske variation blev teoretiseret og indlejret i en større sprogteoretisk ramme, nemlig Hallidays *Systemic Functional Linguistics*.

Hasan havde været Bernsteins medarbejder og skrev i den forbindelse den afgørende begrebsafklarende artikel *Code Register and Social Dialect* (Hasan 1973). Artiklen stod i bind 2 af værket *Class Codes and Control* der var ment som bidrag til at grundlægge en empirisk socialisationsorienteret sociolinguistik men som ellers netop led af syntaksitis.

Hasan som blev gift med M.A.K. Halliday i 1967, var ikke bare en samarbejdspartner først for Bernstein og senere for Halliday men en teoridanner i egen ret. Intetsteds er dette mere synligt end i hendes grundige og fortsatte arbejde med semantisk variation. Hasans arbejder på dette område er praktisk

nok samlet i ét bind i udgaven af hendes samlede værker nemlig bind 2 hvor jeg særlig vil henlede læserens opmærksomhed på de to store artikler Hasan 2009 [1989] og Hasan 2009 [1992]. Jeg har ovenfor gennemgået en af de andre artikler nemlig Hasan 2001 som løser et særligt problem i den socialisations-baserede sociolingvistik.

Her skal jeg således blot opsamle de overordnede pointer i forhold til sociolingvistikkens udvikling.

Jeg har beskrevet de to paradigmer som stod over for hinanden i begyndelsen: Labovs variationslingvistik og Bernsteins kodeteori. Begge var optaget af indlejring af sprog i en større samfundsmæssig kontekst. I Labovs variationslingvistik tog dette form af operationaliserede baggrundsvariable som f.eks. talerens køn, alder, etnicitet og hans/hendes sociale tilhørsforhold. Labov benytter i sit paradigmeskabende værk en socialklasseinddeling som er skabt af den strukturfunktionalistiske sociologi og indbefatter underinddeling af de forskellige klasser i øvre middelklasse og lavere arbejderklasse etc. så han får i alt 9 klassekategorier. I Bernsteins kodeteori arbejdes der konsistent altid med et marxistisk klassebegreb (om end der netop ikke benyttes nogen nymarxistisk inndeling, det havde tilsyneladende ikke Bernsteins interesse at følge med i denne litteratur med henblik på at oversætte den til empiri om end han i det sidste år han levede brugte al sin tid på at læse *The information age* (Castells 1996–98), jf. Bernstein 2000 s. 376). Derfor er der to klasser. Det er dog ikke de to klasser som Marx har defineret som de afgørende. Vi har så godt som aldrig fået indsigt i den herskende klasse – den er tilsyneladende fuldstændig uigennemtrængelig for sprogvidenskabelig udforskning! Det er derfor den veluddannede middelklasse der udgør oppositionen til arbejderklassen.

På det sproglige niveau kan man også kontrastere de to paradigmer. Som det er blevet gennemgået ovenfor arvede variationslingvistikken dialektologernes forskningsstrategi og overtog som en uforarbejdet arv skillet mellem konstant og variant inden for fonologi så man bekvemt kan sammenfatte forholdet mellem fonologi og sociolingvistik (i hvert fald i den indledende *Gründer*-periode) sådan at fonologerne inden for den teoretiske lingvistik beskæftigede sig med systemets konstanter mens sociolingvisterne tog sig af varianterne og forbandt disse med de relevante sociologiske baggrundsvariable.

Omvendt koncentrerede både den samtidige teoretiske lingvistik (Chomskyanismen) og Bernsteins første kodeteori sig om det syntaktiske niveau.

Tilbage stod at det er himmelråbende vanskeligt for ikke at sige slet hen umuligt, at foretage overgangen fra fonetisk variation og/eller syntaktisk variation til de bevidsthedsformer som f.eks. uortodokse marxister som Voloshinoff

var ude efter. Det er her Ruqaiya Hasan sætter ind. Hun fastholder at sociolingvistikken skal beskæftige sig med variation og ikke med konstans, men det skal være på det semantiske niveau.

Det afgørende problem er at afgrænse det Labov kalder *the envelope of variation*. Hvordan afgrænser man den semantiske enhed som vi kan afsløre variation indenfor? Hvis vi ser på fonetikken er det let: Det er simpelthen den fonologiske enhed, f.eks. det korte *a*-fonem i dansk. Det er i sig selv to forskellige *a*-kvaliteter som er i komplementær distribution nemlig kort *a* før perifere konsonanter (labialer som *l* og *m*, og velarer som *k* og *g*) og kort *a* foran centrale konsonanter (*s*, *n*, *l* og *t*) og ingenting. Alt hvad der inden for de to kontekster kan variere med hensyn til vokalkvalitet hører til sociolingvistikken.

Inden for syntaks er det noget sværere men konstruktioner som passiv er oplagte som enheder (om end det så netop er et problem at der for eksempel er to passiver i dansk med delvis forskellig betydning).

For at kontekstualisere Hasans svar kan vi starte et helt andet sted nemlig i sammenligningen af sprog. Der er formentlig ikke nogen lingvist der vil benægte at der findes semantiske forskelle mellem sprog. Hvis vi tager de lukkede klasser kan vi se på opdelingen af det semantiske felt numerus. Der er sprog der ikke har numerus men benytter såkaldte *classifier systems*. Der er sprog der har singularis og pluralis og der er sprog der også har en dualis. Dette er trivielt men det betyder at man inden for sprogteorien må have en mulighed for at sammenligne hvordan et felt – her altså numerus – er udformet og hvad det betyder for konceptualisering af de størrelser der falder inden for feltet.

Hvis vi så går videre til de åbne klasser må vi have mulighed for at sammenligne sprog der f.eks. benytter separate leksikalske rødder til at udspecificere det verbale felt sådan at *entrer* og *sortir* er to forskellige rødder over for sprog der benytter samme rod men to forskellige partikler/præpositioner til at angive det samme: *gå ud* og *gå ind*.

Nu nærmer vi os så de højere niveauer som vi kan kalde diskurser, sammenhængende semantiske mønstre, centrale begreber eller alt muligt andet blot vi er enige om at det vi undersøger er hvordan dem der bruger dette sprog eller denne sprogform opfatter verden gennem sproget. Hvis vi ser på autoritetsforholdet er der oplagt forskel på de sprog der benytter sig af magtforhold til at skelne konsistent og i alle tilfælde mellem *du* og *De*, *tu* et *Vous* osv., og de sprogsamfund der i stedet prioriterer solidaritetsaksen (Brown og Gilman 1960). Nøjagtig på samme måde kan man skelne mellem sociale grupper inden for et sprogsamfund der opfatter autoritet primært som et magtforhold (og derfor opfatter læreren som en person der principielt er forskellig fra eleven: en

lærer er en der lærer eleverne noget) og sociale grupper der ser autoritet som baseret på praktiseret merit inden for et principielt solidaritetsbaseret forhold (og derfor ser læreren som en der kvalificerer sig ved at vide noget der ses som relevant og nyttigt, lærer og elever er sammen om at lære).

Eller for at tage et andet eksempel: Hvordan opfattes arbejde? I Thomas Højrup's livsformsanalyse er der en karakteristisk forskel mellem den livsform der er forbundet med selvstændige (hvad enten han eller hun ejer en pølsevogn eller en pølsefabrik) og den livsform som er forbundet med lønarbejde. Forskellen i opfattelse af arbejde viser sig bl.a. i opfattelsen af fritid. Da den danske regering i 2023 afskaffede en gammel (lokal dansk) helligdag, Store Bededag, gik fagforeningerne og deres medlemmer voldsomt imod det. Det var et indgreb i deres fritid. Det var det jo, et indgreb i alles fritid. Men for en forsker i den livsform der forbindes med akademisk ansættelse var der blot tale om at vedkommende ikke længere skulle have dårlig samvittighed over også at arbejde på en hellig Store Bededag, for en selvstændig var der tale om at man skulle have åbent som sædvanlig men færre kunder. For arbejderne derimod var der tale om at de skulle på arbejde endnu en dag!

Hvis disse eksempler har været opfattet som for almindelige og for platte, må man ikke bebrejde Ruqaiya Hasan men forfatteren (FG). I Hasans fremstilling kan det imidlertid være svært at se pointen med hensyn til den semantiske variations rent tekniske specifikationer fordi hun benytter den, let esoteriske, SFL-terminologi og ser sit bidrag som et bidrag til denne type analyse. Det betyder at hun arbejder med i ordets egentligste forstand elaborerede skemaer af mulige handlinger inden for forskellige felter og disse handlinger fremstilles i semantiske netværk som udtrykker potentialet inden for et givet område for eksempel opdragelse. Alt hvad der er muligt at udføre inden for et givet område kortlægges i ord. Hvordan disse potentialer så udnyttes er netop udtryk for semantisk variation for det viser sig at udnyttelsen er relateret til social baggrund og ikke-tilfældig. Semantisk variation bliver på denne måde en mellemling mellem de let forståelige fonetiske variables talforhold og de alt for abstrakte diskursanalyser. Men det bliver samtidig svært at adoptere eller adaptere en analyse af semantisk variation til en analyse der ikke benytter SFL som ramme. Det identificerer både en svaghed og en styrke. Det er en styrke fordi det eksplicit indlejrer den semantiske variation i en reflekteret sprogteori. Det er også en svaghed fordi der er indsigter i Hasans semantiske variationsanalyse som ikke kommer til sin ret fordi de forudsætter kendskab til SFL, et kendskab de færreste sociolingvister desværre har.

7 Afslutning

Denne artikel, dette foredrag, har været én lang argumentation for at sociolinguistikken må vende tilbage til at diskutere hvordan den kan og bør indlejres i en levende diskussion med socialvidenskaberne. Et oplagt fokus her er uddannelsesmodtagelighed (*educability*) i klasseperspektiv, men det er bestemt ikke det eneste inden for det bredere felt socialisation. Argumentet kan imidlertid fortsættes på forskellige måder også i metodologisk henseende.

Jeg finder selv at studier der blander bredt afsøgende spørgeskemaer rettet mod store men velafgrænsede populationer med efterfølgende interviews med strategisk udvalgte informanter fulgt op af gerne længerevarende observation (som faktisk med fordel kan ligge både før og efter interviewene) er mere spændende end studier der blot har en enkelt af disse komponenter. Det følger heraf at der er store krav til tid og mandskab og det betyder logisk set krav til store penge i form af bevillinger der muliggør langsigtede forskningsprogrammer. Bernstein fik penge til at oprette *the Sociological Research Unit* i 1963 (Bernstein 2000 s. 370) og havde 15–16 ansatte i enheden i en længere årrække (til et sted i 1970'erne). Det muliggjorde en længerevarende indsats men da Bernstein selv ikke syntes det virkede særlig inspirerende for ham, nedlagde han projektet (ibid.). Bevillingsgivere forstår i højere grad nu end for bare 10 år siden at forskning – især empirisk forskning – tager tid, men det ville være fornemt hvis det også blev indbygget i den måde universiteterne fungerede på at man som faglig leder bevidst opbyggede miljøer der ved fælles indsats kan adressere væsentlige problemstillinger over længere tid, gerne i samarbejde over fakultets- og institutionsgrænser.

Et særligt problem er den indbyggede nationalisme i vores måde at finansiere forskning på. Det er uhyre vanskeligt at få komparative forskningsprojekter finansieret, for slet ikke at tale om implementeret med alt til den slags projekter henhørende: f.eks. bare at forholde sig konstruktivt og effektivt til tre–fire forskellige universiteters nationalt forskellige rammevilkår og ansættelsesprocesser. Og dog må man forsøge, for de sjove, de vigtige problemstillinger kender ingen nationale grænser. Bernstein blev eksempelvis ganske tidligt oversat til tysk og vidt og bredt diskuteret i det daværende Vesttyskland. Men mig bekendt har der aldrig været et komparativt britisk-vesttysk projekt inden for området. Når man tænker over hvor international forskningsverden er, eller i det mindste virker, ved kongresser og symposier, kan man ikke lade være med at forestille sig hvor meget vi kunne lære af hinanden ved at gennemføre »samme» projekt i flere forskellige – igen så vidt muligt strategisk

udvalgte – lande. Tænk hvis de forskellige forskningsråd havde faste puljer til dette formål som kunne gøre det nemmere og smidigere at bevilge et væsentligt projekt hvis det også blev gennemført i et andet land. Norden kunne gå forrest her. Det danske forskningsråd for Kultur og Kommunikation har f.eks. lige bevilget lidt over 6 mio. DKK til professor Lian Malai Madsen til projektet EDUCABLE. Tænk hvis der af samme grund blev opslået midler til at gennemføre lignende og koordinerede projekter i alle fem nordiske stater!

Sweet dreams! Herder er ganske vist død og nationalstaten døende i rent økonomisk-legalistisk forstand, især for de lande der er tilsluttet EU, men hans ånd lever i bedste velgørende, vi synes alle i praksis at være nationalister for Vorherre.

Det er oplagt at opfindelsen af båndoptageren gjorde sociolingvistikken mulig simpelthen i kraft af at man nu kunne permanentgøre tale. Det var senere en stor forhindring for at udvikle sociolingvistikken at der gik så lang tid før man fik automatisk talegenkendelse men fremskridtene på dette område er nu sådan at udgifterne ved at få udskrevet store samlinger af talt sprog (i det mindste fra sprogsamfund der har så ringe dialektal variation som Danmark) er væsentlig mindre end de har været. Det sidste skridt bliver at få automatisk analyse af de sproglige enheder vi afgrænser hvad enten det er på fonetisk, morfosyntaktisk eller semantisk niveau. Det sidste vil nok vare et stykke tid endnu men det er allerede nu muligt at kode store passager som værende semantisk ækvivalente i én eller anden abstrakt forstand med andre så om ikke lang tid vil analyserne af den slags også kunne blive semiautomatiske. Vi skal aldrig tro alt bliver automatisk – og heldigvis for det – men den automatisering der allerede nu er mulig må nødvendigvis flytte tankekraft fra selve analysens udførelse og til det teoretiske niveau: Hvorfor er lige præcis disse data afgørende for at løse lige præcis dette problem hvis de vel at mærke analyseres på lige præcis denne måde? Jeg håber at denne opmærksomhed over for teoretisk indlejring af forskningsspørgsmål vil betyde at de forskningsretninger der er skitseret ovenfor, vil få fornyet relevans for sociolingvistikken. Sæt socialisation i centrum for sociolingvistikken igen!

Redaktionens not: Frans Gregersen har inbjudits att publicera denna artikel som utgör en bearbetning av den föreläsning han höll i samband med att han utnämndes till hedersdoktor vid Språkvetenskapliga fakulteten, Uppsala universitet. Texten har granskats av redaktionen inför publicering.

Litteratur

- Beatty, Barbara, 2012: The Debate over the Young “Disadvantaged Child”: Preschool Intervention, Developmental Psychology, and Compensatory Education in the 1960s and Early 1970s. I: Teachers College Record 114. S. 1–36.
- Bernstein, Basil, 1971: Class, Codes and Control. Volume 1. London: Routledge and Kegan Paul.
- Bernstein, Basil, 1973: Class, Codes and Control. Volume 2. London: Routledge and Kegan Paul.
- Bernstein, Basil, 1997: Sociolinguistics, a personal view. I: Christina Bratt Paulston and G. Richard Tucker (red.): The Early Days of Sociolinguistics. Dallas: Summer Institute of Linguistics. S. 43–53.
- Bernstein, Basil, 2000: Video Conference with Basil Bernstein. I: Ana Morais, Isabel Neves, Brian Davies & Harry Daniels (red.): Towards a Sociology of Pedagogy. The Contribution of Basil Bernstein to Research. New York: Peter Lang. S. 369–383.
- Brown, Roger & Gilman, Albert, 1960: The pronouns of power and solidarity. I: Thomas A. Sebeok (red.): Style in Language. Cambridge, Mass.: The MIT Press. S. 253–276.
- Castells, Manuel, 1996: The information age: Economy, society and culture: Vol. I: The rise of the network society. Oxford: Blackwell.
- Castells, Manuel, 1997: The information age: Economy, society and culture: Vol. II: The power of identity. Oxford: Blackwell.
- Castells, Manuel, 1998: The information age: Economy, society and culture: Vol. III: End of millennium. Oxford: Blackwell.
- Crafts, Nicholas & Toniolo, Gianni, 1996: Postwar growth: An overview. I: Nicholas Crafts and Gianni Toniolo (eds.): Economic Growth in Europe since 1945. Cambridge: Cambridge University Press. S. 1–37.
- Duranti, Alessandro, Ochs, Elinor & Schieffelin, Bambi (red.), 2012: The Blackwell Handbook of Language Socialisation. New York: Blackwell.
- Fasold, Ralph, 1984: The Sociolinguistics of Society. Introduction to Sociolinguistics, Volume 1. London: Blackwell.
- Fasold, Ralph, 1990: The Sociolinguistics of Language. Introduction to Sociolinguistics, Volume 2. London: Blackwell.
- Gregersen, Frans, 1974: Bernstein og sproget. I: Papir 1(2). S. 30–56.
- Gregersen, Frans, 1980: Sociolingvistik og skolesprog. I: Frans Gregersen, Kirsten Reisby og Hans Vejleskov (red.): Børn, sprog og undervisning. København: Gyldendals pædagogiske bibliotek. S. 143–171.
- Gregersen, Frans, 2023a: Nordisk sociolingvistiks historie, nutid og mulige fremtid – med hovedvægten på Sverige og Danmark. I: Natalia Ganuza, David Håkansson, Björn Melander og Mats Thelander (red.): Variationslingvistik i Norden – språkförändringsprocesser i dagens samhälle. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk 104.) Uppsala: Uppsala universitet. S. 11–37.
- Gregersen, Frans, 2023b: History of variationist Germanic linguistics. I: Oxford Research Encyclopedia. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199384655.013.1032>.

- Halliday, M.A.K., 1985: An introduction to functional grammar. London/Sydney: Edward Arnold.
- Hasan, Ruqaiya, 1973: Code, Register and social Dialect. I: Basil Bernstein (red.): Class, Codes and Control. Volume 2: Applied Studies towards a Sociology of Language. London: Routledge & Kegan Paul. S. 253–292.
- Hasan, Ruqaiya, 2001: The Ontogenesis of Decontextualised Language: Some Achievements of Classification and Framing. I: Ana Morais, Isabel Neves, Brian Davies & Harry Daniels (red.): Towards a Sociology of Pedagogy. The Contribution of Basil Bernstein to Research. New York: Peter Lang, 2001. S. 47–79.
- Hasan, Ruqaiya, 2009 [1992]: Meaning in sociolinguistic theory. I: Jonathan J. Webster (red.): Semantic Variation. Meaning in society and in sociolinguistics. (The Collected Works of Ruqaiya Hasan, volume 2.) London: Equinox. S. 271–308.
- Hasan, Ruqaiya, 2009 [2004]: The world in words: semiotic mediation, tenor and ideology. I: Jonathan J. Webster (red.): Semantic Variation. Meaning in society and in sociolinguistics. (The Collected Works of Ruqaiya Hasan, volume 2.) London: Equinox. S. 433–454.
- Hasan, Ruqaiya, 2009 [1989]: Semantic variation and sociolinguistics. I: Jonathan J. Webster (red.): Meaning in society and in sociolinguistics. (The Collected Works of Ruqaiya Hasan, volume 2.) London: Equinox. S. 180–230.
- Jones, Peter E., 2013: Bernstein's 'codes' and the linguistics of 'deficit'. *Language and Education* 27(2). S. 161–179.
- Labov, William, 1966: The Social Stratification of English in New York City. Washington: Center for Applied Linguistics.
- Labov, William, 1968: The Study of Non-Standard English. <https://eric.ed.gov/?id=ED024053>.
- Labov, William, 1972 [1969]: The Logic of Non-Standard English. I: William Labov: Language in the inner city. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. S. 201–240.
- Lareau, Annette, 2002: Invisible Inequality: Social Class and Childrearing in Black and White Families. I: *American Sociological Review* 67. S. 747–776.
- Laudersdorf, Mark Richard & Salmons, Joseph, 2024: An excursion into the lost history of historical sociolinguistics. I: Jennifer Hendriks & Richard B. Page (red.): Investigating West Germanic Languages. Studies in honour of Robert B. Howell. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. S. 301–324.
- McGrew, Ken, 2011: A review of Class-Based Theories of Student Resistance in Education: Mapping the Origins and Influence of Learning to Labor by Paul Willis. I: *Review of Educational Research* 81(2). S. 234–266.
- Neill, A.S., 1962: Summerhill: a radical approach to education. London: Victor Gollancz.
- Projekt Skolesprog, 1979: Skoledage 1. Kongerslev og København: GMT og Unge Pædagoger.
- Savage, Mike, 2008: Elizabeth Bott and the formation of modern British sociology. I: *The Sociological Review* 56(4). S. 579–605.

- Weinreich, Uriel, Labov, William & Herzog, Marvin, 1968: Empirical Foundations for a Theory of Language Change. I: W. P. Lehmann and Yakov Malkiel (red.): Directions for Historical Linguistics. Austin: University of Texas Press. S. 95–195.
- Willis, Paul, 1978: Learning to labour. London: Routledge.